

BALOGH MARGIT**Egy amerikai újságíró „interjúja”
Mindszenty Józseffel 1956 novemberében**

A *Múltunk* 2007. évi 1. számában izgalmas forrást közölt Vida István, a címe: *Egy amerikai újságíró interjúja Kovács Bélával 1956. november 4-én*. Munkám címe erre utal, hiszen ugyanaz az újságíró, Leslie B. (azaz Balogh) Bain ugyanazon a napon (vagy a rákövetkezők egyikén) a budapesti amerikai követség sajtótájékoztatóján elhangzottak alapján egy másik interjút is készített, amelyet a *Look* című amerikai magazin 1956. karácsonyi számában közölt. Interjúalánya ezúttal Mindszenty József bíboros, esztergomi érsek-prímás volt.

Leslie Balogh Bain (1900–1962) egyike azoknak a nyugati újságíróknak, akik még azután is Budapesten maradtak, hogy az egyiptomi Szuezt angol–francia támadás érte, s több lap – a magyar történéseket is felülmúló szenzációt szimatolva – oda irányította át „sztártudósítóit”. A riporterek a november 4-i hajnali szovjet invázió miatt itt rekedtek, csak a harcok elcsitulásával utazhattak el Magyarországról, a legtöbben november 8. és 11. között. Bain életútjáról és 1956. októberi tapasztalatairól Vida István említett forrásközlésének bevezető tanulmánya részletesen szól, ezért itt csak röviden foglalom össze a legfontosabbakat. Az újságíró ír–magyar családban született az Amerikai Egyesült Államokban. Tanulmányait Budapesten, Bécsben és Kolozsvárott végezte. Beszámolókat készített az első világháborút követő békekonferenciákról, a második világháborúban pedig az amerikai haditengerészetnél volt tudósító. Többnyire a New York-i *The Reporter* és a *Look* magazinoknak írt. Az 1956-os forradalomról szóló könyve – *The Reluctant Satellites. An Eyewitness Report on East Europe and the Hungarian Revolution* – a szemtanú érdekfeszítő beszámolója. 1956-ban többször járt Magyarországon. Már az év nyarán próbálkozott azzal, hogy interjút készítsen a Nógrád megyei Felsőpetényben

szigorú államvédelmi őrizetben lévő Mindszenty bíborossal, de persze nem járt sikerrel.¹

Vida István tanulmányában még nem szerepelhetett, mert csak mostanában vált kutathatóvá az arra vonatkozó dokumentáció, miszerint Baint a magyar hírszerzés kiszemelte: „Benkő” fedőnéven ügynökjelöltként szerepel egy sovány dossziében. 1956. szeptember végén készült az a feljegyzés, amely szerint Bain lényegében elvállalta, hogy segítségére lesz a magyar külügyi szerveknek egy Washingtonban felállítandó sajtóügynökség megszervezésében, és hajlandó megadott témából sajtó-összefoglalókat készíteni. Fokozatosan, lépésről lépésre tervezték meg a beszerzését úgy, hogy miközben ártatlannak tűnő sajtóanyagokat kértek tőle, egyre szorosabbra fonták köré a hálót: „A sajtóanyagok összeállításánál arra kell törekedni, hogy abban a lehetőségekhez képest titkos jellegű adatok is legyenek, amelyek kompromittálják »Benkő«-t az amerikaiak előtt. Egyben ezeknek az anyagoknak olyanoknak is kell lenniük, hogy rajtuk keresztül mód legyen »Benkő« ellenőrzésére, mert eddig hozzánk való őszinteségét csak szavakban fejezte ki.”² Újabb magyarországi utazását a beépítés sikere érdekében olyannyira indokoltnak tartották, hogy Baint az oly rég várt Mindszenty-interjú lehetőségével kecsegtették, miközben egy pillanatra sem gondolták komolyan, hogy a bíboros közelébe engedik az újságíró: „A Magyarországra való utazásának célja a Mindszenty interview lenne, de ezen túl az évi szabadságát is szándékozik tölteni. Véleményem szerint ha »Benkő« megtudja, hogy a Mindszenty interviewból nem lesz semmi, úgy nem fog beutazni, mert ebben az esetben jelentős anyagi jövedelemtől esne el, és saját pénzéből pedig nem tudja fedezni az itt nyaralás költségeit.”³ Az újságíró így újból kapott vízumot. 1956. október 19-én érkezett Párizsból Budapestre. Egyből Szegedre utazott, hogy tudósítson a Magyar Egyetemisták és Főiskolások Szövetsége (MEFESZ) működéséről, majd 22-én visszatért Budapestre. Újságírói pályájának kivételes élménye volt, hogy a forradalmi napok tudósítójává válhatott.

A budapesti amerikai követség listája szerint – a személyzetten kívül – a forradalom idején csupán nyolc amerikai újságíró tartózkodott Budapesten. Az erősen hiányos listán nem szerepelt Bain neve.⁴ (A forrada-

¹ Molnár János: *Külföldi tudósítók az 1956-os forradalomban*. http://server2001.rev.hu/msite/display_item.asp?id=2&act=tu. Letöltés dátuma: 2011. február 18.

² Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára (a továbbiakban: ÁBTL) 3.2.4. K–1182/T. 3–4. fol. Feljegyzés, Budapest, 1956. szeptember 29. BM II/2. osztály, szigorúan titkos.

³ Uo. 4. fol.

⁴ A lista a következő személyeket nevezte meg: John MacCormac (*New York Times*); Seymour Freidin (*New York Post*); Barrett McGourn (*New York Herald Tribune*); Russel Jones (UP); Frank Bourgholzer (NBC); Eldon

lom napjaiban ennél lényegesen többen, legalább huszonketten voltak a fővárosban, de időközben néhányan el tudták hagyni az országot.) Bain november 4-én reggel több amerikai újságíróval együtt az Egyesült Államok budapesti követségére készült, ahová amerikai állampolgárként automatikusan beléphetett. Mindszenty József bíboros az újságírókat megelőzve, reggel nyolc óra előtt pár perccel érkezett a követségre, és szinte azonnal menedéket is kapott.⁵ Bain a többi újságíróval együtt valamivel később költözött át a sajtó főhadiszállásának számító Duna Szálló épületéből az amerikai követség Szabadság téri biztonságosabb épületébe. Itt, és nem – ahogy az interjúban szerepel – egy bank titkos szobájában találkozott Mindszenty bíborossal. Ebből következően csak dramaturgiai fordulat az is, miszerint az amerikai követség csupán pár perccel azelőtt fogadta be Mindszentyt, hogy az utána kutató szovjet tank megérkezett volna... (Ha belegondolunk, nem is életszerű, hogy 1956. november 4-én reggel akár a magyar, akár a szovjet fegyveres erők a bíboros utáni hajtóvadászattal lettek volna elfoglalva.)

Mindszenty követségi tartózkodásának első napjai a kölcsönös megkönnyebbülés jegyében teltek: a bíboros él, biztonságban van, kedélye jó, munkakedve olthatatlan. Edward Thompson Waitles követ beleegyezett, hogy a CBS és az NBC ott tartózkodó operatőrei lefilmezhessék Mindszentyt, amint egy amerikai zászlóval a háttérben misét celebrál. Engedélyezett két sajtótájékoztatót is az amerikai újságíróknak, de a követség védelme érdekében csak úgy fogalmazhatták meg a kérdéseket és a válaszokat, mintha azok még a bíboros követségi menedéke előtt hangzottak volna el.⁶ Ez az elvárás magyarázza a Bain-interjú állítólagos helyszínét és időpontbeli behatárolását is.

A bíboros a követségen külön szobát kapott, és titkárával együtt intenzív munkába kezdett. November 5-én egyházkormányzati intézke-

Griffiths (*Newsweek*); Henry Giniger (*New York Times*); Ernest Leiser (CBS). (*Titkos jelentések 1956. okt. 23.–nov. 4.* A dokumentumokat válogatta: GERÉB Sándor. Ford.: Zala Tamás. Hírlapkiadó Vállalat, Budapest, 1989. 138.) – Megjegyezzük, hogy a feltételezhetően azonos forrást használó amerikai kötet – John P. GLENNON (főszerk.)–Edward C. KEEFER–Ronald D. LANDA–Stanley SHALOFF (szerk.): *Foreign Relations of the United States, 1955–1957. Eastern Europe*. Vol. XXV, 1. Washington D. C., 1990. Interneten: <http://digital.library.wisc.edu/1711.dl/FRUS>. FRUS1955–57v25 (letöltés dátuma: 2011. március 1.) – vonatkozó 380. oldala nem tartalmazza a névsort, csak utal arra.

⁵ A menedékkérés körülményeiről lásd BALOGH Margit: „A bíboros az ajtó előtt áll...” Mindszenty József bíboros érsek befogadása a budapesti amerikai követségre (1956. november 4.). In: BARÁTH Magdolna–BÁNKUTI Gábor–PETRÁS Éva–RAINER M. János (szerk.): *Megértő történelem. Tanulmányok Gyarmati György hatvanadik születésnapjára*. L'Harmattan Kiadó, 2011. 159–172.

⁶ National Archives and Records Administration Record Group (a továbbiakban: NARA RG) 84. Foreign Service Posts of the Department of State Hungary. Budapest, Subject Files Relating to Cardinal Mindszenty,

déseket hozott, és arra utasította Szabó Imre püspököt, a budapesti érseki helytartót, hogy felfüggesztés (*suspensio*) terhe mellett a vezető békepapokat – így Horváth Richárdot, Beresztóczy Miklóst, Mag Bélát és Láng Alánt – fossa meg tisztségeiktől. Ennek hatására egy 1958. áprilisi összesítés szerint a katolikus egyházban ötvenhét, állami nyomásra hivatalba helyezett „haladó papot” függesztettek föl.⁷ A bíboros aktivitása azonban nem állt meg az egyházkormányzati intézkedéseknél, hanem – hasonlóan 1946–1948-hoz – a legkülönbözőbb helyekre kívánt felhívást intézni vagy levelet írni. Ehhez az első biztatást maguktól az amerikai diplomatáktól kapta, ugyanis közvetlenül a befogadását követő percekben, november 4-én reggel már nyilatkozatot kértek tőle, s nyolc óra tizenhét perckor meg is kapták: „A gyülekező szovjet csapatok komoly tárgyalások ürügye alatt hajnalban elfoglalták a magyar fővárost és az egész országot. Tiltakozom az agresszió ellen, s hathatós, sürgős segítséget kérek az USA-tól és más hatalmaktól országom megvédésére.”⁸ Ezt a szöveget azonban az amerikaiak végül jobbnak látták nem közzétenni, elsősorban a szokatlan menedéki helyzet és a lehetséges következmények – például kiadatási kérelem vagy pusztá erőszak alkalmazása – miatt. A bíboros viszont ösztönzést kapott, és mintegy megerősítve érezte magát abban, hogy kötelessége leveleket írni a világ vezető és befolyásos politikusainak. Először is az ENSZ-alakulatok Magyarországra vezénylését kérte Dag Hammarskjöldtől, az ENSZ főtitkárától:

„Az országban uralkodó terror leírhatatlan mértékben megerősödött. Egész városnegyedek lángolnak. Tízezer nőt erőszakolnak meg meggyilkolt családtagjaik vérében fetrengve. Eddig sosem hallott hangok rémítik az embereket – gyermekek tömegei jajdulnak fel egyszerre, mérföldekre hallhatóan, a város minden részéből, miközben mongol katonák vad kegyetlenséggel, gépfegyverek kepelése közepette tere-

1956–1972. Entry 2691B, Mindszenty – Classified, 1956–June 1957. Kimenő távirat a budapesti USA-képviselőtről az amerikai külügyminisztériumnak, 1956. november 19. E szerint a forrás szerint a filmre 1956. november 5-én került sor.

⁷ Mindszenty bíboros utasításait és a vezető békepapok reakcióit közli ROSDY Pál (szerk.): *A katolikus egyház 1956-ban*. Új Ember, Budapest, 2006. 135–139.

⁸ John P. GLENNON (főszerk.)–Edward C. KEEFER–Ronald D. LANDA–Stanley SHALOFF (szerk.): i. m. 380.; SOMORJAI Ádám–ZINNER Tibor: *Majd' halálra ítélve. Dokumentumok Mindszenty József élettörténetéhez*. Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó, Budapest, 2008. 768. A nyilatkozat szövegét – stílusosan eltérő fordításban – lásd még *Titkos jelentések 1956. okt. 23.–nov. 4.* A dokumentumokat válogatta: GERÉB Sándor. Ford.: Zala Tamás. Hirlapkiadó Vállalat, Budapest, 1989. 138.

lik őket a szibériai pusztulás, éhség, szomjúság és fagy felé. A lakosságot is elűzik otthonaiból, és Keletre hurcolják.

Az oroszok szerint a világot ma a bolsevizmus uralja, mely elől minden nemzet rettegve vonul vissza. Igaz lehet ez?

Bár Budapesten nincs élelem, és a vízellátás is nagyrészt megszűnt, a szabadságharc folytatódik. Oroszország fegyveres ereje csak a fegyvertelenek ellen hatásos. Könyörgöm az Egyesült Nemzetekhez, küldjenek nemzetközi rendfenntartó erőt Magyarországra, hogy megszűnjön a káosz. Egy ilyen haderő előtt az oroszok hajlandóak lesznek meghunyászkodni. Életünket csak tettek menthetik meg, a habozás halált jelent.

Mindszenty József bíboros

(A bolsevikok foglya, akit nyolc év raboskodás után engedtek szabadon.)⁹

A követség megtagadta, hogy a drámai felhívást továbbítsa a címzett-
hez, de a történekről természetesen részletesen beszámolt feletteseinek. Ebből a levelezésből tudható, hogy komolyan mérlegelték a felhívás nyilvánosságra hozatalának várható hasznát, illetve kárát. Végül „ad acta” tették, és nem szivárogtatták ki (itt kerül először nyilvánosságra).

Talán az amerikaiak bizonytalansága, talán saját türelmetlensége miatt Mindszenty saját kezébe próbálta venni üzeneteinek célba juttatását. November 8-án este az addig vele lévő titkára, Turchányi Albert Egon¹⁰ (1894–1969) ezért is hagyta el önként – de Mindszenty megbízásából – a követség épületét. Távozásának hivatalos célja egyébként az volt, hogy a határon felügyelje a *Caritas Ungarnhilfe* nevű osztrák katolikus szervezet gyógyszerszállítmányát, mivel több korábbi segélyt elloptak.¹¹ Kapóra

⁹ NARA RG 84. Foreign Service Posts of the Department of State Hungary, Budapest, Subject Files Relating to Cardinal Mindszenty, 1956–1972. Entry 2691B, Mindszenty – Classified, 1956–June 1957. Kimenő távirat (256. sz.) a budapesti USA-képviselőtről az amerikai külügyminisztériumnak, 1956. november 9. Az üzenetet azonban nem továbbították a címzettnek, legalábbis egyelőre nincs nyoma sem az amerikai külügyminisztérium washingtoni, sem az ENSZ New York-i levéltárában (Kecskés D. Gusztáv közlése).

¹⁰ A titkár vezetékneve a különböző forrásokban kétféleképpen, Turchányi és Turcsányi alakban fordul elő. Az idézetekben meghagytuk a forrás írásmódját, máshol viszont BEKE Margit: *Az Esztergom (Esztergom-Budapesti) Főegyházmegye papsága 1892–2006* (Szent István Társulat, Budapest, 2006. 759.) című, sematizmusokon alapuló életrajzi lexikonának helyesírását követem.

¹¹ A segélyről szóló értesítést még 1956. november 3-án küldték, kérve egyúttal a személyes átvételt. Turchányi november 8-i keltezéssel tudott kórházi megbízólevelet szerezni. ÁBTL 3.1.9. V–142.296/3. 211. fol. A Budapesti Fővárosi Bíróság Népbírósági Tanácsa ítélete, 1958. január 10. és Leslie L. BAIN: *The Reluctant*

jött, hogy az amerikai újságíró, Bain is elszánta magát az országból történő távozásra, s némi rábeszélés után vállalta, hogy Turchányit maga mellé veszi útitársnak. Ám november 8-án még nem tudták elhagyni Budapestet, mert az utak mentén felállított ellenőrzőpontokon a külföldi rendszámú gépkocsiktól és utasaitól külügyminisztériumi engedélyt kértek. Ezért másnap többekkel együtt elmentek a külügyminisztériumba, de Turchányit magyar állampolgárként továbbirányították a belügyminisztériumba. Ő azonban oda már nem ment el, hanem Bain autóján november 9-én elindult az osztrák határ felé. Tatabánya térségében civil ruhás „ávósok” állították meg őket, és Turchányi óvatlansága miatt (megszólt magyarul) mindkettőjüket letartóztatták. Az izgalom következtében a titkár – Bain visszaemlékezése szerint – szívrohamot kapott, de a két ávós vállánál és lábánál fogva az úton keresztben álló teherautóra dobta. Az amerikai útlevelét mutogató Baint egy néhány tankból, légvédelmi egységből és mongolos kinézetű katonákból álló szovjet egységhez vitték. Mialatt a gépkocsiját tüzetesen átvizsgálták, újabb autókat állítottak le, amelyekben szintén újságírók ültek, köztük egy olasz baloldali tudósító, Matteo Matteotti. Miután mindannyiukat beterelték egy terembe, Bain feltűnően hangosan arra kérte Matteottit, hogy helyezze biztonságba Bécsben néhány anyagát, s ezzel átadott neki néhány iratot, köztük a Mindszenty bíborossal készített interjút. Bár ravaszkodása felbosszantotta a szovjet tisztet, végül célra vezetőnek bizonyult, mert másnap reggel, tehát november 10-én – miután Baint hajnali háromig faggatták – a külföldi újságírók eltávozhattak.¹²

Bain és Turchányi elutazásának több budapesti diplomata is jelentőséget tulajdonított, és jelentették feljebbvalóiknak. A francia követ például arról számolt be, hogy titkára 1956. november 26-án reggel személyesen Mindszentytől hallotta: Turchányi egy újságíró társaságában amerikai konvojjal akart Bécsbe menni, de orosz katonák vagy a magyar politikai rendőrök letartóztatták őket. A titkár sorsáról többet nem tudtak.¹³

Satellites. An Eyewitness Report on East Europe and the Hungarian Revolution. The Macmillan Company, New York, 1960. 172.

¹² Leslie L. BAIN: i. m. 174–175. – A dátumok a különböző forrásokban eltérően szerepelnek, de összevetésük alapján a vázolt menetrend a legvalószínűbb. Bain visszaemlékezéseiben még további részletekkel is szolgál arról, miként sikerült végül kijutnia az országból.

¹³ Les Archives du Ministère des Affaires étrangères, Europe 1956–1960, Hongrie, dossier 101, Questions Religieuses, Janvier 1956–Juin 1957. 107. fol. Paul-Boncour követ 825/826. sz. távirata a francia külügyminisztériumba. Budapest, 1956. november 26.

¹⁴ ÁBTL 3.1.9. V–150.393/4. „Tánczos, Tildy, Tóbiás, Turcsányi” 208. fol. Jegyzőkönyv. Turcsányi Egon 1957. február 21-i vallomása. – Mindszenty titkárát 1958. január 10-én a Fővárosi Bíróság életfogytiglani börtönre ítélte. 1963-ban amnesztiával szabadult Kistarcsáról, majd a székesfehérvári papi otthonba került.

A hír igaz volt, és nemcsak Bain, hanem Turchányi első kihallgatói is oroszul beszéltek.¹⁴ Baint távollétében később a magyar állambiztonsági szolgálat „imperialista hírszerző tevékenységgel” gyanúsította meg; egyik bűnéül éppen azt rótták fel, hogy megpróbálta kicsempészni az országból Turchányi Albert Egont.¹⁵ Ő azonban nem Turchányit, hanem Mindszentynek az amerikai elnökhöz írt levelét – vagy annak fotóját – csempészte ki az országból. Turchányi egyik vallomása szerint Bain juttatta ki és továbbította Szabó Imre budapesti érseki helytartónak Mindszenty azon intézkedéseit is, amelyekben felfüggesztette, illetve állásukból elmozdította a leghírhedtebb békepapokat.¹⁶ Véleményem szerint ezt a bizalmas intézkedést Mindszenty inkább a titkárára, semmint egy idegenre bízta. Ám teljesen érthető, hogy az adott körülmények között Turchányi kibővítette saját szerepét, sőt eredetileg foglalkozását is leplezni próbálta.¹⁷ Bain visszaemlékezései sem említik ezt a levelet, viszont másik négyet igen, amelyeket Mindszenty el is olvastatott vele, hogy megnyugtassa: semmiféle kompromittáló dolgot nem tartalmaznak. A legfontosabbat Dwight D. Eisenhower elnöknek címezte. Egy másik Franz Köning bécsi érseknek szólt, akit arra kért, hogy tegye apostoli pecsétjét a másik három levélre, mivel a sajátja nem áll rendelkezésre. A harmadik borítékon Vecsey József atya neve állt, őt arra kérte, ne vállalkozzon semmire anélkül, hogy titkárával egyeztetne. A negyedik levélben pedig felhatalmazta Turchányi Albert Egont, hogy a nevében bármely ügyben eljárjon. (Spellman New York-i bíborosnak szóbeli üzenetet kellett volna átadni, amire a bíboros koreai útja miatt nem került sor.) Bain a négy levélből azonban elővigyázatosságból hármat megsemmisített, amíg az országút mentén

Peranyagát lásd Politikatörténeti és Szakszervezeti Levéltár 290. fond, 1956-os gyűjtemény, 2/Főv. Bír. Nb. VII. 4016/1957. és ÁBTL 3.1.9. V–142.296/3.

¹⁴ ÁBTL 3.1.9. V–150.352/2. Az 1956. évi magyarországi ellenforradalom az állambiztonsági munka tükrében. III. k., 1238. fol.

¹⁶ ÁBTL 3.1.9. V–150.393/4. „Tánczos, Tildy, Tóbiás, Turcsányi” 209. fol. Jegyzőkönyv. Turcsányi Egon 1957. február 21-i vallomása.

¹⁷ Turchányi személyazonossági igazolványából kiégették a szakképzettségi rovatból a „lelkész” szó első négy betűjét (vagy Bain, vagy maga Turchányi), s igazoltatásakor Turchányi előbb a „sebéssz” foglalkozást nevezte meg, majd a karhatalmista kérdésére, hogy „talán [inkább] lelkész”, azt felelte, hogy „az is voltam, de hát ilyen furcsa az élet” (ÁBTL 3.1.9. V–142.296/3. 209. fol. A Budapesti Fővárosi Bíróság Népbíró-sági Tanácsa ítélete, 1958. január 10.). Bain visszaemlékezései szerint a történetek után néhány nappal New Yorkban egy reggeli hírműsorban a rádióbemondó beszámolt arról, hogy Turchányi Egont, Mindszenty bíboros titkárát egy amerikai újságíró társaságában letartóztatták. A hír szerint Turchányi megpróbált megszökni, és fontos üzeneteket elvinni többek között Spellman bíborosnak New Yorkba. Bain szerint a rádióadás után már gyerekjáték volt Turchányira bizonyítani, hogy titkos hírvivő, összeesküvő. Leslie L. BAIN: i. m. 177–178.

fogva tartották, egyedül az Eisenhower elnöknek szólót őrizte meg. „Ezt azért tettem – írja –, mert ha megtalálták volna nálam a papírokat, azzal nyomban lelepleztem volna Turchányit mint Mindszenty titkárát.”¹⁸

Bain az amerikai elnöknek szóló üzenetet egy táviratban, a határ átlépése után haladéktalanul, már 1956. november 11-én eljuttatta a Fehér Házba, mégpedig John Hunt, az észak-amerikai újságokat tömörítő szövetség főszerkesztőjének segítségével.¹⁹ Kenyéradó gazdája, a *Look* magazin novemberi számának lapzártáját azonban lekeste, így a szenzációs interjú a karácsonyra időzített különszám hozta. A cikk bevezető sorai szerint az újságíró tízéves barátság fűzte a bíboroshoz, ami igencsak kérdéses. Mindszenty ugyanis nem arról volt ismert, hogy bárkit, főleg egy civilt a barátságába fogadott volna. Ismerni persze ismerhették egymást, de a bizalmas kapcsolat nem igazolható. A szubjektív hangvétel után az interjú kalandregénybe illő jelenettel indul: eszerint az újságíró november 4-én, vasárnap, reggel hét órakor egy régebben bankként működő épület egyik irodájában találkozott Mindszentyvel, aki – egy hollywoodi filmbe illő autós üldözés után – ide menekült be az oroszok és a Parlamentet megszállva tartó ávosok elől, miközben Washington menedékhelyre várt. Valójában az Országházat védő magyar egységek a szovjet támadás következtében csak reggel nyolc óra körül tették le a fegyvert, és Mindszenty reggel fél nyolckor még igazolhatóan a Parlament épületében tartózkodott. Az időpont és a helyszín megváltoztatása diplomáciai érdekekből érthető lenne, ám a leírt történet sem állja ki a hitelesség próbáját. A menedéket adó engedélyre ugyanis nem kellett sokat várni. Azt – miután a követség már két órával korábban Washingtonból információt kapott a menedékkérés lehetőségéről és annak engedélyezéséről – Wailes követ haladéktalanul, félórán belül megadta számára. Az interjú mint műfaj megnevezése sem precíz. Mindez a budapesti amerikai követség iratanyagában található jelentésekből tudható, mivel az interjú megjelenésének már a pusztá híre is kisebb vihart kavart. Nem is annyira a szövege, mint inkább az illusztrációja miatt: Bain ugyanis – sem az elnöki apparátustól, sem a bíborostól nem kérve engedélyt – közzétette Mindszentynek az amerikai elnökhöz intézett üzenetét. Az indiszkrétció roppant kellemetlen helyzetbe hozta a budapesti követséget, többszörösen magyarázkodnia kellett a State Departmentnek, az amerikai külügyminisztériumnak. Wailes

¹⁸ Uo. 178.

¹⁹ Uo. 178. Dwight D. Eisenhower Presidential Library, Abilene, Kansas. Central Files, Official File, Of 154-L War Claims, Box 823. 154-N Revolutions against Russia in Poland and Hungary, Oct. 1956. (Somorjai Adám gyűjtése.)

követ hangsúlyozta, hogy a sajtó magatartása összességében korrekt, de Bain, sajnos, kivétel, egy „rohadt alma a hordóban”. Nem kapott exkluzív interjút: ő is csak az egyik (igaz, az egyetlen magyarul tudó) volt az amerikai sajtó képviselői között, akiknek Mindszenty november 4-én és 6-án sajtótájékoztatót adhatott. Csak nyelvtudása miatt bízták meg őt az amerikai újságírók, hogy a nevükben kérdéseket tegyen fel a bíborosnak. Ám az nem felel meg a valóságnak – ismételte a követ –, hogy L. Balogh Bain újságíró külön interjút kapott volna Mindszenty bíborostól fogságbeli élményeiről; csupán az említett sajtótájékoztató(ko)n találkoztak. Ráadásul a bíboros Wailes követtel beszélve kimondottan tagadta, hogy egyáltalán megmutatta volna Bainnek az elnökhöz írt, de szerinte piszkozatban hagyott üzenetét (amit a gépelési hibák igazolnak is – épp ezért merült fel, hogy a közzétett levél eredetije nem is kerülhetett Bainhez, csupán valahogy lefotózta azt, és valójában ezt a képet közölte a lapban). Mivel Bain visszaélt a képviselő vendégszerzetével – zárta jelentését a követ –, ezért diplomatikusan ugyan, de azt javasolta, hogy a külügy szüntesse meg Bain útlevelének érvényességét a vasfüggönyön túli országokba.²⁰ Az újságíró valós szerepe ennél mélyebben nemigen tisztázható. Marad a kérdés: ki emlékszik a történetekre pontosabban.

Akár el akarta küldeni változtatás nélkül, akár csiszolni kívánta még a bíboros az elnöknek szóló, aláírt üzenetét, annak tartalma Bain közreműködésével november 11-én eljutott a Fehér Háza. Az Amerikai Nemzeti Levéltárban fennmaradt táviratot²¹ és a *Look* magazinban közzétett levelet egybevetve megállapítható, hogy az előbbiből rejtélyes okból lemaradt Mindszenty levelének a befejezése. Ez éppen az a szakasz, amelyben a hazája sorsáért mélységesen aggódó főpap szenvedélyes, drámai felszólítással apellál az elnök lelkiismeretére: „Áldja meg az Isten Önt, Elnök úr, és az Egyesült Államok népét. Buzgón imádkozom mennyei Atyánkhoz, hogy óvja meg, és vezesse Önt és népét közös céljaink felé, hogy béke és boldogság szálljon erre a sokat szenvedett világra. Adjon az Úr Önnek és népének még több erőt és gazdagabb életet. A még nagyszerűbb jövő küszöbén könyörgök Önnek, hogy ne feledkezzen meg, ne feledkezzen meg, ne feledkezzen meg erről a becsületes kis nemzetről, amely szenvedésnek és halálnak van kitéve az emberiség szolgálatában.”

²⁰ NARA RG 84. Foreign Service Posts of the Department of State, Hungary, Budapest. Records Relating to Cardinal Mindszenty, 1956–1972. Entry 2691-B, Box 1. Mindszenty – Classified, 1956–June 1957. Távirat, kimenő, a budapesti USA-képviselétről a külügynek, 1956. december 8.

²¹ A távirat szövegét – a jelen tanulmányban közölt szövegtől stílári fordításbeli eltérésekkel – lásd SOMORJAI Ádám–ZINNER Tibor: *Szeizmográf a Szabadság téren. Mindszenty bíboros levelezése az USA elnökeivel és külügyminisztereivel, 1956–1971*. Hamvas Béla Kultúrákutató Intézet, Budapest, 2010. 19–20.

Az interjú első tematikai blokkjából, a menedékkérés kalandfilmet idéző, valótlan körülményei mellett érdemes kiemelni Mindszenty Nagy Imre kormánya iránti óvatos szimpátiáját: „a Nagy-kormány jobb, mint az előzőek”. (Néhány nappal korábban, november 3-án elmondott rádióbeszédében a „bukott rendszer örökösei”-ről szólva lényegében még egy kalap alá vette Rákosi Mátyást, Nagy Imrét és Kádár Jánost.) Már a puszta vélemény is kockázatot rejtett: a Magyar Szocialista Munkáspárt Intéző Bizottságának 1956. november 16-án tartott ülésén Kádár János egyenesen arról számolt be, hogy az amerikai követségen tartózkodó Mindszenty „követeli a Nagy Imre-kormányt”.²² Az instabil helyzetben ez a hír akár meg is gyengíthette volna Kádár legitimációs törekvéseit, aki ezért – a bíboros véleményével ellenkező szavakat adva a szájába – 1956. november 22-én a román hírügynökség tudósítójának a következő nyilatkozatot adta: „Mindszenty dolgozta ki az ellenforradalom programját, és Nagy Imre kormányának likvidálására törekedett. Mindszenty a demokratikus és szociális vívmányok ellensége, a földreform és a nép tulajdonát képező üzemek ellen van.”²³ Ezzel hivatalosan is megszületett a rágalom: a legfőbb (de legalábbis az egyik) ellenforradalmár Mindszenty József. A vádak irracionális fokozásának ezután semmi sem szabott határt: fasisztákkal, nyilasokkal, imperialistákkal és kapitalistákkal való szoros együttműködéssel illették hosszú éveken, évtizedeken át.

Az interjú másik tematikai egységét a bíboros letartóztatására, megkínóztatására és a perre vonatkozó emlékek képezik. Ezek lényegében valóságok, de megszővegezésük helyenként színpadiasan túlzó. A bíboros fizikai bántalmazása más forrással is alátámasztható, míg azt a közkeletű vélekedést, hogy akaratbénító gyógyszerek hatására tett beismerő vallomást a tárgyaláson, éppen maga a bíboros cáfolja. Apró pontatlanságok ebben a blokkban is akadnak: például Turchányit nem illette meg a „Monsignore” megszólítás (ez csak magas rangú főpapoknak, érsekeknek, püspököknek vagy pápai kitüntetésben részesült²⁴ egyházi személyiségeknek jár). Mindszenty nem 1952-ben, hanem 1955-ben került

²² MOL 288. f. 5/2. ó. e. Jegyzőkönyv az MSZMP Intéző Bizottsága által 1956. november 16-án tartott üléséről. Nyomatásban lásd *A Magyar Szocialista Munkáspárt ideiglenes vezető testületeinek jegyzőkönyvei. I. 1956. november 21.–1957. január 14.* Közreadja a Politikatörténeti Intézet. Főszerk.: BALOGH Sándor. Szerk.: NÉMETHNÉ VÁGYI Karola–SIPOS Levente. Intera Rt., Budapest, 1993. 63.

²³ MAGYAR Péter: Magyar kommunista megnyilatkozások Mindszentyről a forradalom után. *Katolikus Szemle*, 1965/2. 179.

²⁴ Turchányit nem a pápa, hanem megyés főpásztorá tüntette ki 1931-ben a lila színű öv viselésének jogával, ezzel azonban nem jár a „Monsignore” megszólítás. Emberileg azonban érthető, hogy tiszteletből magasabb rangúnak címezték és „Monsignore”-nak hívták, mivel látták, hogy lila öve van.

a püspökszentlászlói házi őrizetbe, nem ott volt a kiszabadulása előtti utolsó tartózkodási helye, hanem Felsőpetényben. Nem huszonkilenc, hanem harminckilenc napon át tartott a vizsgálati fogsága, és nem több nappal a per előtt szállították át az Andrassy útról a tárgyalás helyszínére, a Markó utcába, hanem csupán a legutolsó pillanatban. Ezt az epizódot tanulságos felidézni, hiszen a valóság legalább olyan izgalmas, mint az újságíró verziója. Mindszenty kivételével az ügy összes vádlottját és tanúját 1949. február 2-án, délután négy órakor szállították át az Andrassy útról a Markó utcába, a tárgyalás helyszínére. Már huszonnégy órával korábban tüzetesen átvizsgálták a Markó utcának azt a harmadik emeleti, minden mástól elkülönített részét, ahová elhelyezték őket. Arról, hogy a fővádlott még nincs a már délután átszállítottak között, csupán három-négy ember tudott, mindenki más abban a hiszemben volt, hogy a bíboros is a Markó utcába került. Őt azonban csak este tíz óra után vitték át egy három gépjárműből álló konvojban: az első autóban három géppisztolyos nyomozó ült, a második lefüggönyözött autóban a bíboros másik három, ugyancsak felfegyverzett nyomozóval, a harmadik jármű pedig egy takarásul szolgáló, ponyvás teherautó volt. A pontos útvonalat senki sem tudta előre.²⁵

Vajon miért ez a drámai túlzás? Egyrészt az amerikai olvasó figyelmét kellett felcsigáznni. Másrészt magyarázat is arra, miért nem viselkedett hősként Mindszenty a tárgyaláson. Ugyanis – saját szavait idézve – „lényegében bűnösnek” vallotta magát. Az interjú több mondata arról tanúskodik, hogy Mindszentyben megfogalmazódott egy újabb küldetészerű feladat: a világ elé tárni elítéltetésének és rabságának hiteles történetét. Mintha első gondolatait már papírra is vetette volna, hiszen az interjú szerint többoldalas jegyzetet bízott Bainre. A bíboros azonban határozottan cáfolta, hogy emlékiratainak szövegéből bármit Bainre vagy bárki másra hagyott volna megőrzésre. Maga a követség pedig arra hívta fel a figyelmet, hogy a bíborosnál 1956. november 4-én csupán egy breviárium volt, emlékiratait a menedékben kezdte el írni, így abból egyetlen sort sem adhatott oda az újságírónak.²⁶ Az viszont tény, hogy több kiadó is kapacitálta Mindszenty bíborost visszaemlékezései megírására. Nem kellett különösebb üzleti érzék annak kiszámításához, hogy a hidegháború éveiben, a magyar forradalom eltiprása után bombasikert

²⁵ ÁBTL 3.1.9. V–700/8. 8–11. fol. Javaslat. Budapest, 1949. január 28. Tárgy: Mindszenty-tárgyalás biztosítása.

²⁶ „The Cardinal said that the entirety of his Memoirs was written here. He arrived with only his breviary.” NARA RG 84. Foreign Service Posts of the Department of State Hungary, Budapest, Subject Files Relating to Cardinal Mindszenty, 1956–1972. Box 1. Entry 2691B, Mindszenty—Classified, 1960. Garret G. Ackerson budapesti ügyvivő levele Foy D. Kohler külügyminiszter-helyettes részére. 1960. július 1.

(és vele tekintélyes profitot) falt volna a szabad és mégis rab bíboros sztorija. Henry Luce, a *Life* főszerkesztője 1956 novemberében a következő ajánlattal fordult a bíboroshoz: „Ha ezt a Nyugatnak elmondaná, azzal felkelhetné annak lelkiismeretét egy nagy krízis idején. Ezért a *Life*, amely kiadta Churchill, Truman és Eisenhower emlékiratait is, megtiszteltetésnek venné, ha kiadhatná Mindszenty perének, üldöztetésének és bebörtönzésének történetét, benne a kereszténységért és az orszáágért vívott nagy harc leírásával. Az ötvenmillió amerikai olvasótáborral bíró *Life* segítségével a történet mindenhová eljuthatna. százötvenezer dollárt adnának érte. Spellman bíborossal egyetértésben kéri, a bíboros törje meg a csendet.”²⁷ A State Department ezt az egy felkérést továbbította Budapestre, de egyértelműen azzal a feltétellel, hogy a tranzakció csak a bíboros szabadulása után hajtható végre. Ezután viszont úgy döntöttek, hogy beszüntetik a hasonló ajánlatok továbbítását, mert ez lejáráthatja a diplomáciai postát és vele az egész testületet, valamint úgy tűnhet, a bíboros hosszabb időre rendezkedett be jelenlegi helyén.²⁸ A világnak így még közel két évtizedet kellett várnia, mire kézbe vehette Mindszenty bíboros visszaemlékezéseit. A magyar hírszerzés újbóli üzemképességét igazolja, hogy a *Népszabadság* 1956. december 1-jei számának egyik cikke a következő rosszindulatú kérdést tette föl: „Mennyit jövedelmez a börtön?” A válasz így hangzott: „A Reuter[s] hírügynökség budapesti jelentése nyomán a *Scotsman* című angol lap beszámolt arról, hogy Mindszenty, mielőtt menedéket keresett az Egyesült Államok budapesti követségén, eladta fogsága történetét egy amerikai magazinnak negyedmillió dollárért.” – A történet magva igaz, csak a tálalás volt manipulatív, és a kilátásba helyezett százötvenezer dolláros honorárium is csaknem megduplázódott.

Az interjút olvasva szembeötlő Bain saját fontosságának kiemelése, de ebben nem kell többet látnunk az újságíró egyéni ambíciójánál. További élettörténetéből annyi szervesen ide tartozik, hogy a forradalom alatt megbénult magyar hírszerzés nem vette fel vele a kapcsolatot. A visszarendeződés után viszont igen, s mivel Bain fényképeket közölt

²⁷ NARA RG 84. Foreign Service Posts of the Department of State Hungary, Budapest, Subject Files Relating to Cardinal Mindszenty, 1956–1972. Box 1 Entry 2691B, Mindszenty – Classified, 1956–June 1957. Jacob D. Beam, az USA külügyminisztériumában a Kelet-európai Ügyek Hivatala helyettes vezetőjének levele Edward T. Wailes budapesti követhoz. Washington, 1956. november 17.

²⁸ Uo. és NARA RG 84. Foreign Service Posts of the Department of State Hungary, Budapest, Subject Files Relating to Cardinal Mindszenty, 1956–1972. Box 1. Entry 2691B, Mindszenty – Classified, 1956–June 1957. Beérkező távirat az amerikai külügyminisztériumtól a budapesti USA-képviselőre, 1956. december 5. (No. 337, December 4, 6 p. m.)

a szovjet csapatmozgásokról, megnehezteltek rá. „Büntetésül” újabb vízumkérelmét elutasították, legalábbis mindaddig, amíg nem tanúsít őszinte megbánást. Külszolgálatos hírszerzők foglalkoztak vele ismét, amit az eligazítás szerint „politikai párharcnak kell tekinteni, mely ha nem is vezet Bain későbbi bevonásához, minimálisan is azt kell eredményezze, hogy belássa, nem tud többé túljárni az eszünkön”.²⁹ Bain tudósításaival egyébként nemcsak magyar, hanem amerikai oldalról is elégedetlenkedtek: „A képviseletnek gyanús volt Bain a forradalom korai napjaiban, amikor arról beszélt, hogy fasiszták és nyilasok vették át a felkelők vezetését. Akkoriban Bain közeli kapcsolatban állt a kormánnyal, amely akkor (és most is) ugyanezt a mesét igyekszik terjeszteni.”³⁰ Egyik fél sem zárta ki, hogy Bain a másik tábor hírszerzője, ezért bizalmatlanul kezelték. Az a kérdés, hogy kém volt-e Bain vagy sem, csupán részben megválaszolható: a magyarok beszerzési kísérletét nem koronázta siker, amit az igazol, hogy Bain „K” (kutatói) dossziéját először 1958-ban, majd egy felülvizsgálatot követően – immár két évvel az újságíró halála után – 1964-ben irattározták (de nem selejtezték).

Bain újságírói módszereit mentheti, hogy az amerikai közvélemény kíváncsian várt minden sztorit, minél színesebbet, ami megmagyarázza, miért fogadja be az Egyesült Államok követsége egy távoli ország kiejthetetlen nevű katolikus főpapját. A diplomáciai menedékjog intézménye ugyanis ismeretlen az amerikai jogrendszerben. A menedék eredetileg kiváltságos helyekhez (oltár, sziget, hivatalos helyek, bizonyos személyek) kötődött, és az emberiség történelmének természetes velejárójának tekinthető, mivel az előkelőbbek, a családtagok, a törzs tagjai mind bosszút állhattak sérelmeikért. A „talió”, azaz a „szemet szemért, fogat fogért” elvének egyeduralma idején az emberi együttérzés, a szolidaritás, illetve az igazságszolgáltatás szempontjából is szükség volt valamiféle menedékre az erőszak általános terjedése elől. A személyes bosszúállások leűntével, a szervezettebbé váló világban a menedékhelyek lassan megszűntek, de nem tűnt el a velük kapcsolatos összes eszme. Ekkor azonban a menedékjog összeütközésbe került a szuverenitás jogával. Ezért a menedékjogot kiegészítették azzal a kötelezettséggel, hogy az uralkodó hatalomtól a menedékjog megadásához engedélyt kell kérni, valamint hogy a menekült számára szigorú feltételeket és korlátokat szabnak.³¹

²⁹ ÁBTL 3.2.4. K–1182/T. 6. fol. Feljegyzés, Budapest, 1957. február 6. BM II/2. osztály, szigorúan titkos.

³⁰ NARA RG 84. Foreign Service Posts of the Department of State, Hungary, Budapest. Records Relating to Cardinal Mindszenty, 1956–1972. Entry 2691-B, Box 1. Mindszenty – Classified, 1956–June 1957. Távirat, kimenő, a budapesti USA-képviseltről a külügynek, 1956. december 8.

³¹ *A Digest of International Law*. Volume II. Government Printing Office, Washington, 1906. 756–757.

Európában – kivált a felvilágosodástól kezdve – nagy változáson ment át a menedékjog értelmezése. Korábban köztörvényesek kaphatták meg, a politikai menekültektől jellemzően megtagadták. Később teljesen megfordult a helyzet. A törvénykezés fejlődése ugyanis oly módon eredményezte a menedékjog visszaszorulását, hogy amikor a bűnözőknek már járt a bírósági tárgyalás, az igazságszolgáltatás akadályozása elfogadhatatlanná vált. Más megítélés alá esett viszont a politikai menekült, akiből a forradalmak korában és a szabadságjogok terjedésével hős lett, vagy rosszabb esetben balszerencsés polgár, de semmi esetre sem bűnöző. A diplomáciai képviselők menedéket jelenthettek, ugyanakkor az is elfogadott nézet volt, hogy a követségeket nem szabad kitenni a hatóságok molesztálásának, ezért egy politikai menekültnek mihamarabb távoznia kell a misszió épületéből.

Az Amerikai Egyesült Államok kormánya határozottan elvetette a menedékjog elvét, és nem volt hajlandó azt a nemzetközi jog részeként elismerni és gyakorolni. Az akkori amerikai főállamügyész már 1794-ben kijelentette, hogy egy külföldi küldött háza nem lehet a bűnösök menedékhelye, sem pedig az ártatlanok börtöne. Ugyanezt a szellemiséget tükrözi, hogy az Egyesült Államok sem a diplomáciai menedékjogot szabályozó 1928-as Havannai Egyezményhez, sem az 1933-as montevideói konferencia menekültügyi egyezményéhez nem csatlakozott.³² A külügyi apparátus is csak *post festa* kezdett el töprengeni a helyzetről, összegyűjteni a nemzetközi precedenseket és a vonatkozó jogi szakirodalmat. Például az 1891-es chilei polgárháború során a legyőzött chilei elnököt, José Manuel Emiliano Balmacedát (1840–1891) kormányának bukásakor befogadta a chilei argentin követség, de amikor ellenfelei azt követelték, adja meg magát, inkább öngyilkosságot követett el, hogy ne hozza nehéz helyzetbe a vendéglátó követséget.³³ Ha igen ritkán mégis előfordult,

³² NARA RG 84. Foreign Service Posts of the Department of State, Hungary, Budapest. Records Relating to Cardinal Mindszenty, 1956–1972. Entry 2691-B, Box 1. Mindszenty – Classified, 1956–June 1957. Report of the Delegates of the United States of America to the Seventh International Conference of American States. Montevideo, Uruguay, December 3–26, 1933, Department of State, Conference Series No. 19. Washington, 1934, Appendix 17.

³³ NARA RG 84. Foreign Service Posts of the Department of State, Hungary, Budapest. Records Relating to Cardinal Mindszenty, 1956–1972. Entry 2691-B, Box 1. Mindszenty – Classified, 1956–June 1957. Jogi szakszövegek kivonatai. (A példa több követségi iratban is előfordul. Az egyikben a követség – katolikus vallásban kevésbé járatos – munkatársa ehhez a példához hozzáfűzte: csak nehogy a bíboros fölébe jusson, mert még ötletet merítene belőle... Ám egy katolikusnak a hitével összeegyeztethetetlen az öngyilkosság.) NARA RG 84. Foreign Service Posts of the Department of State Hungary, Budapest, Subject Files Relating to Cardinal Mindszenty, 1956–1972. Entry 2691-B, Box 1. Mindszenty – Classified, July–Dec. 1957. Garret G. Ackerson ideiglenes ügyvivő levele Henry P. Leverichnek, a Kelet-európai Ügyek Hivatala helyettes igazgatójának. Budapest, 1957. október 10.

hogy amerikai diplomáciai és konzuli missziók vagy hajók ideiglenes menedéket nyújtottak valakinek, akkor azt humanitárius okokkal, emberéletek megóvásával magyarázták *a nyilvánosság előtt*. (Persze azért – és ilyen a politika gyakorlata – gyakran védelmeztek ily módon konspirátorokat, akik puccsot terveztek, vagy ellenkezőleg, kormányokat segítettek, amelyek ellen éppen puccs készült.)

A State Department azonban mindenkor nyomatékosan emlékeztetett a politikai menedékjog és az ideiglenes menedék közötti különbségre. Ez a distancia magyarázza, hogy az amerikai iratok miért nem az „*asylum*” (menedékjog), hanem helyette a „*refuge*” (ideiglenes menedék) kifejezést használják Mindszenty esetében is. „Mindezt tartsák észben az amerikai diplomaták: csak közvetlen, tömeges erőszak veszélye esetén adhatnak menedéket hívatlan menekülteknek, és a menedék csak addig tart, amíg ez a veszélyhelyzet fennáll. A helyi kormány törvényes képviselői elől menekülőknek nem lehet menedéket adni. Az ilyeneket vagy ki kell adni, vagy el kell küldeni” – szövegezte a belső szabályzat.³⁴

Emberélet megóvása céljából adott ideiglenes menedék esetén a külügy nagy teret enged az épp szolgálatot teljesítő diplomata megítélésének és a körülményeknek. A bíboros esetében nem ez történt, mert befogadását Washingtonban engedélyezték.³⁵ A budapesti amerikai követség egyébként 1956. november 4-én nem csak Mindszenty Józsefnek nyújtott menedéket. Az amerikai újságírók szolidaritásának és közbenjárásának köszönhetően itt húzta meg magát Kovács Béla, Koszér Nándor és Vörös Vince kisgazda-, illetve parasztpárti politikus, továbbá Marton (Márton) Endre és felesége, valamint két lányuk. Marton egyedüli független újságíróként 1947 és 1955 között az Associated Press (AP), illetve a United Press International (UPI) amerikai hírügynökséget és azokon

³⁴ NARA RG 84. Foreign Service Posts of the Department of State, Hungary, Budapest. Records Relating to Cardinal Mindszenty, 1956–1972. Entry 2691-B, Box 1. Mindszenty – Classified, 1956–June 1957.; *A Digest of International Law*. Volume II. Government Printing Office, Washington, 1906. 623. (Hackworth, Chapter VII, Section 191.)

³⁵ Mindszenty ügyében a budapesti követ saját hatáskörében is eljárhatott volna, de addigra Washingtonból megérkezett az engedély. N. Spencer Barnes ideiglenes ügyvivő szerint szinte ugyanakkor, amikor a bíboros belépett a képviselőre, távirat érkezett Washingtonból, miszerint azt az üzenetet kapták, hogy Mindszenty bíboros menedéket szeretne kérni az Egyesült Államok képviselőjétől, és engedélyezte a bíboros befogadását. A képviselő nem értette, honnan kaphatta Washington az információt. NARA RG 84. Foreign Service Posts of the Department of State, Hungary, Budapest. Records Relating to Cardinal Mindszenty, 1956–1972. Entry 2691-B, Box 1. Mindszenty – Classified, 1956–June 1957. N. Spencer Barnes ideiglenes ügyvivő az amerikai külügyminisztériumnak. Budapest, 1957. március 8. 415. sz. sürgöny. Tárgy: Hogyan jött Mindszenty bíboros az amerikai képviselőre? – A kérdés részletes kifejtését lásd BALOGH Margit: i. m. 159–172.)

keresztül lényegében az összes nyugati hírcsatornát tudósította (többek között a Mindszenty-perről is, ami nemzetközi elismerést hozott számára). 1955 februárjában letartóztatták, és az amerikaiak javára folytatott kémkedés vádjával hatévi börtönre ítélték. 1956. augusztus 15-én szabadult. Nyilvánvaló volt, hogy az ő és a családja élete veszélyben forog, ha nem kapnak menedéket. Wailes követ jobban tartott a sajtótól, mint a felettesei esetleges elmarasztalásától, így saját hatáskörében nem politikai jellegű menedéket nyújtott Martonéknak.³⁶ A politikusok után pár nappal, november 10-én ők is elhagyták a követséget, majd 1957. január 17-én Magyarországot is. A családi emlékezet szerint az elutazásuk előtti este egy államvédelmi alezredes azt kérte a családfőtől, hogy „vigye magával Mindszentyt... Nagyon kellemetlen nekünk is, meg az amerikaiaknak is, hogy Mindszenty még mindig ott van a követségen. Ha távozik, nyilván az újságok címlapjára fog kerülni. De legfeljebb csak három napra. Aztán majd szépen eltűnik egy római kolostor vastag falai mögött, és a világ egykettőre elfelejti.”³⁷ Wailes követ túl kockázatosnak találta az ajánlatot és ezért nem is közvetítette a bíboros felé, aki végül még tizenöt esztendeig, 1971. szeptember 28-ig lakott a követségen.

Ez alatt a másfél évtized alatt az amerikaiak egyfelől védtek a magyar bíboros életét, személyes biztonságát, másfelől sem közéleti, sem egyházi működéséhez nem adtak teret, így ahhoz sem, amiért Mindszenty menekülni kényszerült. Megpróbálnak fenntartani egy kényes egyensúlyt a magyar állam szuverenitása és a bíborosnak nyújtott menedék között. Éppen a Bain-interjú tette véglegessé és visszavonhatatlanná azt a – lényegében már november 8–10. körül életbe léptetett – tilalmat, hogy a bíboros nyilatkozatot tegyen vagy interjút adjon a képviselő területén.³⁸ Ily módon tehát ez az interjú Mindszenty élettörténetében és további személyes sorsában jelentős szerepet játszott. A villámgyorsan leereszkedő kommunikációs zsilipet a bíboros nemigen értette, és nehezen is viselte, de az amerikai diplomácia az elkövetkező másfél évtizedben azt

³⁶ John P. GLENNON (főszerk.)–Edward C. KEEFER–Ronald D. LANDA–Stanley SHALOFF (szerk.): i. m. 382–383.; SOMORJAI Ádám–ZINNER Tibor: *Majd' halálra ítélve. Dokumentumok Mindszenty József élettörténetéhez*. I. m. 770–771. – Marton Endre 1957 januárjában családjával együtt az Egyesült Államokba emigrált, majd 1975-ös nyugdíjba vonulásáig Washingtonban dolgozott az AP tudósítójaként. Külföldön *Andrew Marton* néven jegyezte írásait, *Pataki Endre* néven pedig 1960 és 1985 között a Szabad Európa Rádió washingtoni tudósítója volt.

³⁷ Kati MARTON: *A nép ellenségei. Családom regénye*. Corvina Kiadó, Budapest, 2010. 209–210.

³⁸ NARA RG 84. Foreign Service Posts of the Department of State Hungary, Budapest, Subject Files Relating to Cardinal Mindszenty, 1956–1972. Entry 2691B, Mindszenty – Classified, 1956–June 1957. Beérkező távirat az amerikai külügyminisztériumtól a budapesti USA-képviselőre, 1956. december 7.; uo. Kimenő távirat a budapesti USA képviselőtről az amerikai külügyminisztériumnak, 1956. december 8.

az álláspontot képviselte, hogy a bíboros nem használhatja sem egyházi, sem politikai működési bázisként a követséget, ergo nem küldhet sem leveleket, sem üzeneteket, nem telefonálhat, és nem fogadhat – legszűkebb hozzátartozóin kívül – senkit.³⁹

A magazin négy képpel illusztrálta az interjút. Mindegyiken a bíboros látható a következő képaláírásokkal: 1. kép (21. oldal): *A magyar prímás szabadon bocsátásakor. Látszanak a „vallomását” követő nyolcéves raboskodás nyomai. A vallomást 29 napnyi kínzás után csikarták ki belőle.* Az aláírásban a huszonkilenc nap elírás, mert mint említettük, a vizsgálati fogság harminckilenc napig tartott. Az első vallomását 1948. december 27-én írta alá, neve mellett még feltüntette a „c. f.” rövidítést (a „coactus feci”, azaz „kényszerből tettem”). 2. kép (23. oldal): *„Ne feledkezzen meg erről a becsületes kis nemzetről.”* 3. kép (24. oldal): *Az Egyesült Államok követségén Mindszenty bíboros az első misét celebrálja azóta, hogy szabad. Oltár gyanánt egy üres íróasztal szolgált.* 4. kép (25. oldal): *Mindszenty bíborost köszöntik Budapesten. Pár nap múlva menedéket kellett kérnie. De amikor menedéket kért, kijelentette: „Senki nem választhat el a népemről.”* (A képen Mindszenty mögött a rétsági honvéd alakulat egy kis tisztje áll.)

*

LESLIE BALOGH BAIN

Mindszenty bíboros elmondja, hogyan kínozták

Mr. Bain újságíró; élete kockáztatásával készítette ezt az interjút. Anyanyelve a magyar, Amerikában született, Őminenciája személyes barátja.

Amint benyitottam az ajtón, Mindszenty bíboros felemelkedett, és kezet nyújtott.

– Nos, tíz év után újra találkozunk – mormolta. Mélyen ülő, barna szemek néztek rám a barázdált arcból. Szemei mintha lázban égtek volna. Az egykor zömök termete most sovány volt. Kopott reve-

³⁹ A látogatási tilalom alól 1963 tavaszától tettek kivételt: először április 18-án Franz König bíboros, bécsi érsek látogathatta meg a bíborost, majd május 7-én Agostino Casaroli vatikáni diplomata, a Rendkívüli Egyházi Ügyek Kongregációjának titkárhelyettese, immár mint XXIII. János pápa hivatalos küldötte (de még inkognitóban, nagy titkolódzás közepette) érkezett Budapestre. Ez a két látogatás fordulatot jelentett a Vatikánnal való kapcsolatokban, mert ekkortól az amerikaiak immár a vatikáni diplomáciával közösen törekedtek a helyzet megoldására.

rendája lógott vézna alakján. Arcát ős borosta borította, ami még feltűnőbbé tette beteges sápadtságát. A vörös birétum⁴⁰ túlságosan nagyknak látszott a fejéhez képest.

– Jöjjön, beszéljünk – mondta határozottan. – Bármely percben itt lehetnek értem.

Odakinn ágyüdörgés és géppuskalövések hallatszottak. A gépfegyverek torkolattüze bevilágította a díszes szobát és a nehéz, bőrrrel bevont bútorokat. Vasárnap volt, 1956. november 4., olyan nap, amelyre a művelt emberek mindig emlékezni fognak. A Vörös Hadsereg⁴¹ éppen megkezdte Budapest keresztre feszítését; Moszkva elhatározta, hogy háborút visel a magyar nép ellen, hogy meggátolja szabadsága és függetlensége kivívásában.

Reggel hat óra volt. Egyedül voltunk egy irodában, egy olyan épületben, amely régebben bankként működött. A rövid utca egyik végében áll az Országház, amelyet szovjet tankok gyűrűje vett körül. A másik végén a Szabadság tér, az Egyesült Államok követségének fehér kőépületével.

„Az oroszok által üldözött Mindszenty bíboros éppen időben érkezett az amerikai követségre.”⁴²

– A hírt várom a maguk embereitől – magyarázta a bíboros –, hogy Washington engedélyezi-e, hogy belépjek a követségre.

– Miért kér amerikai védelmet? – kérdeztem.

Az ablakra mutatva így válaszolt:

– Ez a legközelebbi mennyország, amelyet ebben a percben remélhetek. Nem vagyok biztos benne, hogy akár odáig eljutok. Megint üldöznek.

Miután hellyel kínálta, a bíboros sebtében felidézte, mi történt vele azon a négy szívfájdítóan fájdalmas napon, amely azóta telt el, hogy magyar katonák kiszabadították a kommunisták fogságából. Egy lepusztult villában tartották fogva Püspökszentlászlón, Dél-Magyarországon. A pécsi püspök hajdani nyári rezidenciája volt az utolsó azon helyek sorában, ahol a bíboros raboskodott.⁴³ A kom-

⁴⁰ Papi fejfedő, a kardinálisoké háromélű és bíborvörös színű.

⁴¹ A szovjet katonaságot 1946 óta hivatalosan nem Vörös Hadseregnek, hanem Szovjet Hadseregnek nevezték.

⁴² Élőfej szövege a 22. és 23. oldalakon.

⁴³ Tévedés, ahogy a következő mondatban szereplő évszám is: a bíborost 1955. július 17-én szállították Püspökszentlászlóra, de onnan november 1-jén átvitték a Nógrád megyei Felsőpeténybe, és onnan szabadult 1956. október 30-án este.

munisták 1952-ben költöztették ki a börtöncellából, amikor az egészsége annyira megromlott, hogy attól féltek, meghal a börtönben.

Kiszabadulása után Mindszenty autóval azonnal Budapestre szeretett – először térve vissza a fővárosba 1949. februári tárgyalása óta. Mialatt magyarok ezrei borultak térdre visszatérő prímásuk láttán, Mindszenty a Buda régi várnegyedében álló, Dunára néző palotájába⁴⁴ ment.

– Még ott is azt tapasztaltam, hogy nem menekültem meg a kommunistáktól – mondta. – Ügynököket építettek be a személyzet közé.

Nem mertem megbízni senkiben.

A hatvannégy esztendő Minszenty haladéktalanul munkához látott. Be kellett hozni az elvesztegetett éveket; az egyházi emberek helyzetét rendezni kellett; értékelni a szovjet hatalom elleni felkelést; megbízható segítőt találni. Az események száguldása közben csak az utolsó probléma megoldására jutott ideje Mindszentynek. Monsignore Turchányi Egonra esett a választása, egy zömök, ősz hajjú, hatvankét éves papra, aki Mindszenty iránti hűsége miatt vesztette el a parókiaját, és aki gyerekes írásából és játékok készítéséből élt meg.⁴⁵ A gyorsan változó politikai helyzetben a bíboros körültekintő politikai irányvonalat próbált követni. Tartózkodott attól, hogy támadja Nagy Imre miniszterelnök kommunista irányítású kormányát.

– Szinte időm sem volt rá, hogy alkalmazkodjam a helyzethez, nem is beszélve arról, hogy véleményt formáljak – emlékezett vissza. – Az nyilvánvaló volt, hogy a Nagy-kormány sokkal jobb, mint az előzőek. Politikája akkor volt kibontakozóban. Magyarország semlegességének deklarálásával, a szabad választások ígéretével és az orosz csapatok kivonásának követelésével messzemenően a magyar nép kívánságait teljesítette. Most azonban az oroszok nem fogják megengedni ezeket a dolgokat.

Vasárnap hajnalban Mindszenty – akár mi mindannyian – ágyúk hangjára ébredt. Megindult az orosz támadás Budapest ellen. Nagy Imre hatalmát akarták megdönteni. Moszkva készülődött, hogy

⁴⁴ A budavári prímási palota az Úri utca 62. szám alatt található, ablakai nem a Dunára néznek.

⁴⁵ Turchányi Albert Egon 1951-ig Budapest-Tisztviselőtelepen volt plébános; akkor nem elveszítette plébániáját, hanem nyugdíjba ment, és 1956 novemberéig megkapta azt a havi hatszáznyolcvan forint nyugdíjat, amely annak idején megilletett minden hatvanadik életévét betöltött, vagy harmincöt évi szolgálati idővel rendelkező lelkészt (rá ez utóbbi vonatkozott, mert 1916. december 23-án szentelték fel, s utána káplán lett Bajnában). Nyugdíjazása után a játékiparban kezdett dolgozni, kisipari engedélyt is kapott, majd 1954. február 1-jétől 1956. novemberig a Játéktervező Vállalat munkatársa volt. Közben rendszeresen fordított, és bibliográfia-összeállítási munkát is végzett külföldi folyóiratok szerkesztőségeinek.

beiktassa Kádár János bábkormányát, hogy az magára vállalja a felelősséget a Vörös Hadsereg által véghez vitt öldöklésért. Pár perccel később Mindszentyt telefonhoz hívták. Egy izgatott hang azt mondta neki, hogy Nagy Imre a Parlamentben találkozik kormányának tagjaival. El tud-e indulni haladéktalanul?

A bíboros és Turchányi gyorsan reverendába bújt; odahívták néhány segítőtjüket, és két autóval távoztak. Amint átkeltek a Dunán, és befordultak a Szabadság térre, szembe találták magukat a Parlament épületét körbevevő szovjet tankok gyűrűjével. Egy oroszul beszélő pap, aki az első autóban ült, elmagyarázta egy szovjet tisztnek – anélkül, hogy a bíboros jelenlétét megemlítette volna –, hogy a magyar kormány kérte, jelenjenek meg. A tiszt gúnyosan mosolygott, és azt mondta:

– Attól tartok, itt mi irányítunk, és nem a magyar kormány.

Az aggódó Turchányi azt mondta a bíborosnak, hogy egyedül felderíti a terepet. Miután a tiszttől engedélyt kapott, belépett az épületbe. Amint odabent volt, a rettegett ÁVH – a magyar kommunista titkosrendőrség – két tagja kék egyenruhában rohant felé rászzegezett revolverrel. Turchányi sarkon fordult, és kirohant az épületből. A bíboros utasította a sofőrjét, hogy indítsa be az autót. Amikor Turchányi levegő után kapkodva rohant Mindszenty felé, az őt üldöző ÁVH-sok nem lőttek, mert féltek, hogy az orosz katonákat találják el. Mindszenty kinyitotta Turchányinak az ajtót, aki beugrott, és a sofőrjük teljes sebességgel körbehajtott a téren. Turchányi a bank épületéhez irányította, ahol ideiglenes menedéket találhattak. A bíboros és titkára berohantak, mialatt az autó elzúgott a sötét utcán, hogy lerázza az üldözőket.

Telefonon és megbízható közvetítőkön keresztül Turchányi azonnal tárgyalni kezdett az amerikai követséggel, hogy nyújtsanak menedéket a bíborosnak. Edward Wailes, az Egyesült Államok új magyarországi követe alig negyvennyolc órával korábban érkezett Budapestre, de megígérte, hogy az USA kormánya haladéktalanul cselekedni fog. A bíboros most a válaszukra várt.

– Most miért akarja önt az ÁVH? – kérdeztem, ahogy ott ültünk.

– Már hosszú ideje szállka voltam a szemükben. Bizonyára semmilyen fáradtságot nem sajnálnak majd, hogy elválasszanak a népemtől – válaszolta.

– Ez a kedvező alkalom arra, hogy megszabaduljanak öntől?

– Megfelelő alkalomnak tűnik arra, hogy megpróbálják – mondta a bíboros szomorú mosollyal. – Az utcák elhagyatottak ilyen ko-

rai órán. A Budapestet lövő fegyverek tüzeiben kevés ember van a közelben.

- És ha elfogadja a menedéket az Egyesült Államoktól, akkor nem lesz elválasztva a népétől? – kérdeztem.
- Senki sem választhat el engem a népemtől, még a szovjet birodalom teljes fegyveres ereje sem. Ha ideiglenes menedéket keresek, azt mint utolsó, elkeseredett lépést teszem. Nem számít, hogy hol vagyok és milyen körülmények között, mindig itt leszek. Magyar vagyok, soha nem voltam távol a hazámtól, még akkor sem, amikor börtönfalak vettek körül. Miután nyolc évet börtönben töltöttem, úgy tűnik, hogy honfitársaimmal együtt egy másik börtönben fogom találni magam. Csak akkor leszünk szabadok, amikor ez az ország az igazságosság és törvényesség földjévé válik, amikor a béke és az igazság együtt jár, mint ahogyan Urunk tanította. Értse meg, nem a személyem az, ami most kockán forog. Magyarország jövője és a magyar egyház helyzete a tét.

Megkérdeztem a bíborost, vajon mit kockáztat most: a halált, vagy újabb börtönbüntetést? Felvettem, hogy Moszkva bábjai talán az együttműködését keresik majd, hogy stabilizálják a zavaros helyzetet.

- Arra kényszeríteni engem, hogy elfogadjam a rezsimjüket? – Szikrázott a szeme a felháborodástól. – Nincs olyan hatalmuk. Az Ég a tanú rá, hogy mindent megpróbáltak. Kínózták a testemet és a lelkemet. Csak akkor hagyták abba, amikor látták, hogy közel vagyok a halálhoz. Csak Isten kegyelméből vagyok ma itt, és maradt erőm arra, hogy küzdjek. A világ tudomására fogom hozni a saját beszámolómat arról az elmondhatatlan brutalitásról, ahogy velem bántak, ami meghaladja egy normális ember képzelőerejét.

Később aztán megtudtam, milyen szenvedéseken ment keresztül Mindszenty. Abban a pillanatban a meg nem alkuvó bíboros még nem tudta elszánni magát arra, hogy beszéljen ezekről a borzalmakról. Így rátértem a politikai helyzetre. A bíboros izgatott lett. Fel-alá járt a szobában, miközben hol kinyitotta, hol becsukta breviáriumát. Végül megállt, és nyíltan szembenézve velem, kijelentette:

- Ez a civilizáció az adósunk, és amikor segítséget kérek a hazámnak, a történelmünk jogosít fel erre. Megvédtük a Nyugatot a barbárság minden formája ellen. Harcoltunk a tatárok, a törökök és más keleti hódítók ellen, itt, a Nyugat kapujában. Az Egyesült Nemzetek Szövetségének ki kell nyújtania a kezét, és segítenie kell nekünk.

Mindszentyt főként azok a – szovjetek által sugallt – vádak bősztítették fel, miszerint ő összeesküvést szőtt a reakciós erőkkkel azért, hogy kihasználják a forradalmat, és visszaállítsák a háború előtti fasiszta rezsimet.⁴⁶

– Bárki, aki ismer engem, meg tudná cáfolni ezeket a vádaskodásokat – mondta. – Mindig a magyar nácik ellen voltam. Valójában ők voltak azok, akik próbálták megakadályozni, hogy a Szentszék engem válasszon ki hercegprímásnak.⁴⁷ Én mindig a terror ellenzője voltam, legyen az akár fehér, akár vörös, és nem fogom elősegíteni a visszatérését semmilyen formában. Soha fel sem merült az a kérdés, hogy visszaállítsuk a háború előtt uralmon lévő rendszert. Ebben a zsarnokság ellen vívott nemzeti felkelésben senki sem azért küzdött, hogy jogszerű legyen a munkások és a parasztok kizsákmányolása. Azért küzdünk, hogy véget vessünk annak, ahogyan a kommunisták tizenegy éven keresztül kizsákmányolták ezeket az embereket.

Hangsúlyozta, hogy a forradalom nem előre eltervezett összeesküvés volt. A forradalom a kommunisták körén belül kezdődött. A munkások, a diákok és az értelmiségiek, akik az első barikádokat benépesítették, kiábrándult kommunisták voltak, akik a hazugságok, az elszegényedés és a terror ellen lázadtak.

Kinyílt az ajtó, s belépett a hűséges Turchányi. Megérkezett a válasz Washingtonból: Eisenhower elnök minden tétovázás nélkül úgy rendelkezett, hogy a követség nyissa meg a kapuit Mindszenty előtt. Pár percen belül egy autó érkezik a lenti bejárat elé, hogy megtegye a bíborossal az utolsó pár száz yardot, ami a biztonságtól elválasztja.

Az Egyesült Államok pár perccel előzte meg az ÁVH-t. Alig haladt át a bíboros a követség vasráccsal védett bejáratán, amikor egy szakasz civil ruhás ügynök és egy szovjet tank állt meg az előtt az épület előtt, ahol korábban voltunk. Míg a tank csövét az épületre irányították, a titkosrendőrség emeletről emeletre átfésülte az épületet. A tank személyzete úgy emelte feljebb és feljebb a célgömböt, ahogy az ÁVH megadta a jelet az egyes emeletek ablakaiból, hogy nincs ott senki.

A követség épületében Wailes követ a saját, második emeleti irodájába vezette a bíborost. Az ezt követő ostrom heteiben ez a tágas,

⁴⁶ Feltételezem, hogy ezekben a minősítésekben – kivált ami a két világháború közötti rendszer fasiszta rezsimként való jellemzését illeti – az újságíró saját véleménye köszön vissza.

⁴⁷ Az újságíró pontatlanul fogalmaz, ugyanis Mindszenty kinevezésére – elődje, Serédi Jusztinián 1945. március 29-én bekövetkezett halála után – augusztus 16-án került sor. Ezért a nyilas kormánynak nem sok szava lehetett az ügyben.

térre néző szoba lett a primás szállása. Az ágya egy bőrkanapé, a konyhája egy tál meleg étel a sarokban, az oltára a követ íróasztala.

Másnap nagyon megrémültünk. Elterjedt a hír: a szovjet tankok úton vannak, hogy őrizetbe vegyék Mindszentyt. Sebteben terv készült, mi a teendő. Amint megjelenik a Vörös Hadsereg embere, egy fegyvertelen tengerészgyalogos kinyitja a belső üvegajtókat, és egy oroszul beszélő tisztviselő a vasrácson keresztül közli vele, hogy ez az Egyesült Államok területe, és senkinek nincs joga rá, hogy belépjen. Az újságírók titokban készen tartották fényképezőgépeiket, hogy megörökítsék a várható inváziót. Elmondtam a bíborosnak, mitől félünk. Ragaszkodott ahhoz, hogy inkább megadja magát, mintsem veszélyeztesse a követség pozícióját.

– Egy halott bíboros talán még veszélyesebb a számukra, mint egy élő primás – mondta. Mialatt beszélt, két tank gurult be a hulladékkal borított térre. Mindannyian visszatartottuk a lélegzetünket, miközben a redőny mögül kikémleltünk, és néztük, ahogy a tankok lövegtornya körbefordul. Szerencsére kiderült, hogy az oroszokat nem érdekelte a követség, és további incidens nélkül távoztak.

Az ezt követő napon történt, hogy megismertem annak a pokolnak a részleteit, amelyet a bíboros a hite miatt megjárt. Első alkalommal beszélt azokról az „irtózatokról”, amiken keresztülment. Erre így került sor:

Az amerikai választásokról beszéltünk. Éppen akkor értesültünk Eisenhower elnök győzelméről. A bíboros tudta, arra készülök, hogy egy vagy két napon belül kitörök Nyugatra a szovjet csapatokon keresztül. Mivel nem bocsáthatott ki közleményeket, amíg egy másik nemzet követségén menedéket élvez, megkérdezte, hogy továbbítanék-e egy üzenetet az elnöknek. Gratulálni akart Eisenhowernek, és megköszönni, hogy megmentette az életét. Mondtam a bíborosnak, hogy ez megtiszteltetés a számomra. Azonnal leült, hogy megírja az üzenetet. Először megírta magyarul, amit én lefordítottam. Azután újra akarta írni angolul, kézírással. De miután Turchányi tapintatosan meggyőzte, beleegyezett, hogy ő maga lassan legépel. Mivel a bíboros rám bízta ezt és más üzeneteket is, megkérdeztem, hogy hajlandó lenne-e beszélni mindarról, amit a kommunistáktól elszenvedett.

„Túlságosan mélyek voltak a sérelmeink ahhoz, hogy képesek legyünk felejteni.”⁴⁸

⁴⁸ Élőfej szövege a 24. oldalon.

Higgadtan rám nézett, miközben habozott.

– Tudom, hogy el kell majd mondanom a történetemet, és el is fogom, a magam módján, a saját szavaimmal. Nehéz lesz, mivel normális, egészséges emberekhez fogok szólni, akiket ezek a dolgok felháborítanak, hiszen a kommunisták kegyetlensége és obszcenitása minden normális és egészséges ember képzetét meghaladja.

Elmagyarázta, hogy az emlékiratait az egyház nevében is írja.

– Mint tudja, a templomainkat, szemináriumainkat és iskoláinkat a szovjet és az ÁVH-s erők lerombolták, tönkretették vagy kifosztották. Lehet, hogy alapítke hiányában megszűnnek. Ezért ki fogok tárulkozni az egész világ előtt, hogy elég pénzt keressek ahhoz, hogy intézményeinket feléleszthessük. Ha nem is lesz sok, de ez az egyetlen mód, ahogy hozzá tudok járulni az ügyhöz.

Megkérdeztem tőle, nem gondolná-e tanácsosnak – tekintettel bizonytalan sorsára –, hogy történetéből valamennyit haladéktalanul a világ tudomására hozzunk. Pár percnyi gondolkodás után Mindszenty bíboros hozzáfogott, hogy elmesélje, mi mindenben ment keresztül. A hangját alig lehetett hallani. A mondatok valahonnan mélyről szakadtak fel belőle.

A megpróbáltatásai 1946-ban abban a pillanatban megkezdődtek, amikor előléptették.⁴⁹ A primási palota Esztergomban tele volt kémekkel és besúgókkal. Csapdát állítottak neki, mivel megtagadta, hogy meghajoljon az istentagadók előtt, és visszautasította, hogy eszköz legyen a Magyarországot irányító sztálinisták kezében.

1948 karácsonyának estéjén – édesanyja szeme láttára – az ÁVH betört a palotájába, hogy letartóztassák. Mialatt az autóba lökdösték, zokogó édesanyja kirohant, hogy átölelje. Mindszenty is látta, hogy egy ÁVH-s tiszt a falnak lökte édesanyját. A bíborost az összes közép-európai kínzókamra közül is a legszörnyűbbe vitték, a budapesti ÁVH-székházba, az Andrássy út 60.-ba.

Néhány napig kérdéseket tettek fel neki. Azután elkezdődött a kínzás. Napokon át szakadatlanul ütötték egy gumicsővel.

– A mellkasomat választották, mivel tudták, hogy gyermekkorom óta gyenge a tüdőm – magyarázta. Levetkőztették, és óráig mez-

⁴⁹ Az előléptetés Mindszenty bíborossá kreálására vonatkozik, amely 1946. február 21-én Rómában, a Szent Péter Bazilikában tartott nyilvános konzisztóriumon történt. Az államvédelem besúgóhálózata akkor még nem volt kiépítve a hercegprimás környezetében. Egy 1946. január 7-i jelentés (ÁBTL 3.1.8. Sz–222/1. 76. fol.) éppen ezt a hiányosságot tette szóvá. Ám a hiányosságot hamarosan orvosolták, és a politikai rendőrség kebelében, az Államvédelmi Osztály III. alosztályaként, 1946 tavaszán Rákosi Máttyás utasítására megalakult az egyházpolitikai csoport.

telenül kellett állnia egy hideg, nyirkos cellában, miközben gúny és nevetség tárgya volt. „Démoni szerkezeteket” hoztak működésbe, hogy megalázzák, és fájdalmat okozzanak neki. A bíboros azt mondta, hogy behurcolták egy szobába, ahol arra kényszerítették, hogy a legobszcénabb orgiákat nézze. Éjjel-nappal tartott a kihallgatás. A hadjárat, hogy megtörjék az akaratát, és vallomást csikarjanak ki belőle, csak folyt és folyt tovább. Huszonkilenc teljes napon át tartott – huszonkilenc nappal és éjszaka alvás nélkül. Égve hagyták a cellájában a puszta égőt, és amikor összerogyott a kimerültségtől, azonnal felébresztették, hogy megfosszák még a regenerálódás maradék lehetőségétől is.

- Hogy mernek ilyen alávaló módon bánni egy hercegprímással? – Elmondása szerint ezt kérdezte kínzóitól a bíboros. – Ha Istenük nincs is, szégyenérzetük sincs?
- Úgy látszik, nem érti: tudjuk, hogy hazudik. – Ez volt az ÁVH válasza. – Amint elismeri, hogy igaz, ami ezekben a dokumentumokban írásba van foglalva, megkapja azt a tiszteletet, amely a hivatala folytán megilleti.

A bíboros végül odakaparta a nevét a hamis vallomásra. Először trükkkel próbálkozott. A „Mindszenty József” után odaírta a „C. F.” betűket. Amikor az egyik éber inkvizítor ezeknek a betűknek a jelentése iránt érdeklődött, Mindszenty elmagyarázta, hogy latin egyházi szimbólumok, amelyek őrá utalnak mint az „egyháztartomány bíborosára”. Valójában a „contra fidem” – „akaratom ellenére” – rövidítése volt, hogy mutassa, kényszer hatása alatt írta alá a vallomást. Másnap az ÁVH-ok visszajöttek, és a vallomás másik példányának aláírását követelték. Rájöttek, mi a „C. F.” rövidítés jelentősége. Nem fogadnak el semmi mást, csak az önmagában álló aláírást.

A bíboros, amikor néhány nappal a tárgyalás előtt átszállították a Markó utcai börtönbe, az összeomlás határán volt. A megkínzott, kimerült embert még egy utolsó figyelmeztetésben részesítették: a tárgyalását megelőző éjszakán az ablaka előtt rendezték meg egy köz-törvényes gyilkos akasztását.

Miután mindezt elmondta, a bíboros elhallgatott. Teltek-múltak a percek. Azután rám nézett, és azt kérdezte:

- Ez volt az, amit hallani akart? Nos, ez csak egy kis része. Láthatóan elkeseredett a borzalmak elbeszélésétől. Újra és újra azt ismételte, hogy ezt tették az egyház hercegprímásával, az egyház kiválasztottjával, a Szentatya vikáriusával. Nem várt személyes együttérzést. Az undor, ami a hangjában megnyilvánult, a felháborodott

egyházi emberé volt. Nyilvánvalóan az bántotta, hogy a megaláztatást mint a magyarországi egyház legmagasabb rangú képviselője szenvedte el. Mielőtt befejeztük a beszélgetést, elmondtam a bíborosnak, hogy a külvilág azt hitte, a tárgyaláson gyógyszerek hatása alatt állt.

– Nem, nem gyógyszerek – válaszolta –, csak a huszonkilenc álmatlanul töltött éjszaka hatása alatt, és vértolulás volt a tüdőmben.

A könyvemben bővebb magyarázatot fogok adni a tárgyalásra. A búskomorság a bíborost sosem tudta teljesen a hatalmába keríteni. Hihetetlenül erélyes ember volt. Időről időre, a legsötétebb pillanatokban elővette a breviáriumot, és imádkozott. Amikor letette, ismét nyugodt és elővigyázatos volt. A követségre gyakran jöttek emberek, hogy egy vekni kenyeret, rózsafüzért vagy üzenetet hagyjanak neki. A legnehezebb pillanatok azok voltak, amikor segítségért fordultak hozzá valamilyen különösen brutális, erőszakos cselekmény után. Akkor fel-alá járkált a szobájában, mereven bámulva maga elé. Úgy tűnt, hogy a lelkét elárasztotta a fájdalom. Ez megmutatkozott a testtartásán és az arcán. Ám előkerült a breviárium, és a vihar lecsillapodott.

A Magyarországon töltött utolsó negyvennyolc óráms lázas készülődéssel telt. Bármelyik pillanatban útnak indulhatok Nyugatra! Indulás előtt hallani akartam a bíboros véleményét a sürgető problémákról. Szerinte a legfontosabb gond az volt, hogyan lehet a magyar népet élelemmel ellátni és fedél alá juttatni a tél beállta előtt. Másodsorban ott volt az egyház megtépzott erejének a helyreállítása. Ez utóbbi törekvés megvalósítására Mindszenty bíboros két célt jelölt meg: anyagi alapot teremteni az egyház működéséhez, és elérni, hogy a papság visszanyerje valódi lelkierejét. Szánakozva beszélt azokról a papokról, akik a kényszer hatása alatt meghajoltak, mivel – mint mondta – jól tudja, mit jelent az. Felidézte, hogy amíg börtönben volt, az ÁVH újból és újból ki akarta csikarni belőle, hogy fogadja el Rákosi Mátyás – Magyarország „kis Sztálinja” – rendszerét. Megemlített egy különösen fárasztó időszakot, amikor arra kényszerítették, hogy fél lábon álljon órákon keresztül, amíg egy ÁVH-ügynök azt ecsetelte, milyen gondtalan és fényűző élet várna rá, ha támogatná a kormányprogramot. A hangja azonban hideg volt, amikor azokról a papokról beszélt, akiket anyagi előnyök ígéretével elcsábítottak.

– Az ördöggel még jó ügy érdekében sem szabad egyezséget kötni – mondta.

A bíboros újból és újból hangsúlyozta, hogy az egyház nem valamelyik izmussal vitázik, bármi legyen is a neve, mivel ha az egyház békében akar élni, segítenie kell létrehozni egy olyan társadalmat, amelyben mind az egyház, mind az állam tiszteletben tartja egymás jogait. Rossz előérzettel gondol Magyarország jövőjére. A magyar nép számára soha, semmilyen rezsim nem lesz elfogadható, amely valamilyen módon részt vett az orosz csapatok intervenciójában.

Biztos volt abban, hogy a szovjet csapatok tartós jelenléte újból híveinek lemészárlásához és tulajdonuk lerombolásához vezet.

– Túlságosan komolyan sérültünk ahhoz, hogy képesek legyünk elfelejtetni vagy megbocsátani azt, ami most történik velünk.

– Akkor mi a válasz? – kérdeztem.

– Csak egyetlen megoldás lehetséges – felelte –, általános választásokon dönteni egy új kormányról.

– És mi most az ön szerepe? Száműzetésbe megy, ha lesz rá lehetősége?

– Az a helyzet, hogy Magyarország jelenleg nem létezik. Csúf dolog Magyarországnak hívni ezt a földet, ahol a szovjet fegyverek parancsolnak. Mindaddig nem fogom megtalálni az otthonom, amíg ez a föld nem lesz újra Magyarország, és ha életben leszek, ismét Magyarország állampolgára akarok lenni. Csak az eljövendő események fogják eldönteni, milyen módon szolgálhatok a legtöbbet. Amikor utolsó este magára hagytam a bíborost, feszült és ideges volt.

– Annyi teendő van – panaszkolt –, és itt vagyok, és nem teszek semmit. Az ország lángokban áll, és én arra vagyok korlátozva, hogy az emlékirataimat írjam.

Eljött az ideje, hogy végleg elköszönjünk egymástól. A bíboros fogta a kezemet, és miközben égő szemmel nézett rám, azt mondta:

– Menjen, és a biztonságáért mondott imáim ön után szállnak. – Fel-alá járt, miközben (a kezemet továbbra is fogva) ünnepélyesen felszólított: – Beszéljen rólunk a világnak. Kérjen tőlük segítséget. Ez bátor és derék nemzet. Ne hagyjanak minket elveszni.

Megkérdeztem, hogy személy szerint neki tudok-e valamiben segíteni, azonkívül, hogy elmesélem történetét Magyarország hányattatásairól. A bíboros türelmetlenül söpörte félre a jóléte iránti aggodalmait:

– Sose felejtse el, nem Mindszenty a kérdés. A probléma a magyar nép szabadsága és jóléte.

Azután rámutatott a kéziratára, amely addigra már tekintélyes pápírköteggé nőtt. Korábbi beszélgetéseink során kérte, hogy nézzem

át az írásos jegyzeteket, amelyeket sebtében írt le az oldal egyik felére egy oszlopba, hogy az oldal másik fele szabadon maradjon a jegyzetek számára.

– Ha nem tudok valakit belátható időn belül kiküldeni ezzel, gondjaiba venné? – kérdezte.

– Látva megdöbbenésemet, a bíboros elmagyarázta: – Az nem fog segíteni megtizedelt híveimen, ha ez itt marad. Ha a segítőimet megakadályozzák abban, hogy kijussanak Nyugatra, szeretném, ha ön találna helyet ennek a kéziratnak. Ez segítség lesz az egyháznak.

Pár perc múlva elhagytam a követséget. Ahogy megfordultam és visszanéztem, láttam az ablakban a bíborost – a redőnyöket most húzták fel először. Bólintott felém. Búcsút intettem a lázban égő, megkínzott hercegprímásnak. Attól féltem, hogy már sosem fogok Magyarországon találkozni vele.

VÉGE

*

MINDSZENTY ÜZENETE „IKE”⁵⁰ RÉSZÉRE, AHOGYAN Ő MAGA LEGÉPELTE⁵¹

Mint a magyar szabadság hajótöröttjét vettek a fedélzetre, hála az Ön nagylelkűségének. Menekült vagyok a saját hazámban, és az Önök követségének a vendége. Vendégszeretetük minden biztonnal az azonnali haláltól mentett meg. Mély hálával küldöm szívből jövő gratulációmát, kegyelmes uram, abból az alkalmából, hogy újraválasztották mint az Egyesült Államok elnökét. E nagyszerű hivatal dicsősége abban rejlik, hogy az emberiség legkiválóbb törekvéseit szolgálja: Istent, a könyörületeséget, a bölcsességet és az emberi boldogságot. Az a tény, hogy Ön ezekben a törekvésekben olyan bőkezűen részt vállal, hadd vessen reménysugarat régóta szenvedő népünkre, amelynek most már öt napja bombázás, ágyúszó, tűz és halál az osztályrésze, bizonyosságul Isten és a világ előtt, hogy szabad

⁵⁰ Az „Ike” Eisenhower gyermekkori, de egész Amerikában ismert beceneve volt. Az 1952-es elnökválasztási kampánynak az egyik szlogenje az volt, hogy „I like Ike”.

⁵¹ Illusztráció felvezető szövege a lap 23. oldalán. A képen részlet Mindszentynek Eisenhower amerikai elnökhöz írt, 1956. november 8-i leveléből, rajta a bíboros aláírásával.

akar lenni; amelynek fiait még most is szolgaságba hurcolják, amelynek gyermekei a lerombolt házakból, az óvóhelyekről, a kórházakból az utolsó lehetőséggel is segítségért kiáltanak, amelynek leányaira kifosztott üzletek és biztosra vehető éhezés vár.

Áldja meg az Isten Önt, Elnök úr, és az Egyesült Államok népét. Buzgón imádkozom mennyei Atyánkhoz, hogy óvja meg, és vezesse Önt és népét közös céljaink felé, hogy béke és boldogság szálljon erre a sokat szenvedett világra. Adjon az Úr Önnek és népének még több erőt és gazdagabb életet. A még nagyszerűbb jövő küszöbén könyörgök Önnek, hogy ne feledkezzen meg, ne feledkezzen meg, ne feledkezzen meg erről a becsületes kis nemzetről, amely szenvedésnek és halálnak van kitéve az emberiség szolgálatában.

Budapest, 1956. november 8.

Mindszenty József bíboros
Mindszenty bíboros

Look magazin, karácsonyi különkiadás.
20. kötet, 26. sz., 1956. december 25. 21–25.

Fordította: *Kiss Éva*